

sok számára. Férjével együtt 1388-ban megalapította a vilnai litván püspökséget. Fáradozott az ortodoxiához pártolt Ruténia megtérítéséért. Felismerte, hogy a rutének ragaszkodnak keleti liturgikus nyelvükhöz. Úgy nyerte meg őket az Egyháznak, hogy meghagyta nyelvüket, gazdag szertartásaikat. Ezért fordult a szláv bencésekhez, s kérte, nyissanak noviciátust Krakkóban. Rómában pedig elérte, hogy IX. Bonifác pápa engedélyezte a krakkói egyetem teológiai fakultását (ez a ma is híres Jagelló egyetem), melyre távoli országokból hívott kiváló professzorokat.

Hedvig a szentség hírében halt meg 1399. július 17-én. Nem a Wawel székesegyház kriptájában helyezték örök nyugalomra, hanem a katedrális főoltára alá, azzal a meggyőződéssel, hogy csak rövid ideig marad ott, amíg fel nem emelik az oltár dicsőségébe. 1415-ben kezdeményezték szentté avatását, de a viharos lengyel történelemben ő is úgy járt, mint nálunk Árpádházi Szent Margit. 600 évet kellett erre várni. Alattvalói úgy érezték, hogy „Jadwigában” minden idők legnagyobb királynéját veszítették el. A nép szívében évszázadok óta él Hedvig tisztelete és emléke.

Síremlékét 1902-ben készítette el Madeyski szobrász. Minden magyar turista megáll egy-két percre a piros-fehér-zöld szalagos koszorúkkal és mindig friss virágokkal díszített síremléke előtt. Mellette láthatók egy üvegszekrényben királynői jelvényei: a fából készült jogar és országalma. (Tudjuk, hogy Hedvig minden ékszerét – így királyi jelvényeit is – a Jagelló Egyetem építésére adományozta.)

Hedvig, lengyelül Jadwiga, korszakához fűződnek a XIV. századból származó első lengyel nyelvű bibliafordítások: pl. a Psalterz Flyrianski, Hedvig királyné zsoltáros könyve.

II. János Pál Pápa 1997. június 8-án Krakkóban a Blonia parkban másfél millió hívő színe előtt a szentek sorába iktatta. Lengyelország, Litvánia és Magyarország közös ünnepe volt-e nap.

A Szentatya így szólt szenttéavatási homíliájában: „Szeretni tettekkkel és igazsággal. Szent Hedvig királyné arra tanít bennünket, hogy így használjuk fel a szabadság ajándékát. Ő tudta, hogy a szabadság beteljesedése a szeretet.”

IMRE RUBENNÉ

Bessenyei György Tanárképző Főiskola

Nyíregyháza

Tájnyelvi elemek a móríci hősök beszédében

– MÓRICZ ZSIGMOND: SUSTORGÓS, ROPOGÓS TAFOTÁBA C. ELBESZÉLÉSE ALAPJÁN –

„Móricz Zsigmond a legeseményesebb életű, legtöbbet szenvedett, legkeserűbb, legbölcsebb, legmagyarabb magyarságnak szívbeli látója, vérbeli írója” (Ady 1909. 170).

„... Szavai díszesek, csillogók, újak és még a régiek is közöttük új összeállításokban fonódnak össze; díszesek, tarkák és mégis tónusosak, mint egy szép, igazán szép, régi magyar szűr díszítései” (Lukács 1909. 526).

„Az író nyelve a magyar paraszt sima, megeredt nyelve, melyet észrevétlenül szabályoz az író öntudatos művészete. Ő csak összeköti a dolgokat, a dolgok aztán az alakjai beszédében peregnek le” (Barta 1909. 1).

Az idézett vélemények azt mutatják, hogy Móricz Zsigmondban a magyar falu életének szokatlanul pontos és elfogulatlan szemlélőjét és művészi kezű rajzolóját ismerhette meg az olvasóközönség.

A *Hét krajcár* című kötetnek egyik, nyelvi szempontból is kiemelkedő darabja a *Sustorgós, ropogós tafotába* című elbeszélés. A falusi cselekmény Móricz szülőföldjét, a tiszaháti tájnyelvet

idézi. A történet szereplői: az öreg Kerek Péter, Márta, a felesége és Rozi, a lányuk. Az idős házaspár a paraszti réteg képviselője. Az ő nyelvükben tükröződnek leginkább a helyi nyelvjárási sajátosságok. Rozi, a lányuk már az úri osztályhoz tartozik, s Pesten él a családjával, így ő már a köznyelvet használja. A párbeszédes elbeszélés alapvetően két dialógusra épül. Az írói kommentár mesterien kapcsolja össze és foglalja keretbe az „elhangzó” részeket.

A két dialógus nyelvhasználatuk különbözik egymástól. Az elsőben, ahol az idős házaspár bizalmasan beszélget egymással a gyerekekről, erőteljesen érvényesülnek a tiszaháti nyelvjárási sajátosságok. Ezzel a változattal – a jellemzés eszközeként – később is gyakran él az író.

A második párbeszédben, amikor Kerek Péter a Pesten élő lányához beszél, a köznyelvi változatot használják, már csak itt-ott villan fel egy-egy nyelvjárási sajátosság.

„Megfigyelhető, hogy Móricz a drámai feszültséget és a csattanót hordozó jellegzetes részt köznyelven mondatja el a főszereplő Kerekkel” (Herczeg 1968. 297). Íme ennek alátámasztására a novella egyik részlete:

„– Mi? -kiáltott ridegen a vén ember.– De rajtam nem fogtok szántani! Majd én ingyenélő pesti jött menteket hízlalok! Nem sül ki a szemed? Idegennek, akihez semmi közöd, tudsz fizetni, az apádnak meg nem? Ez a gyermeki szeretet?” (Móricz 1909. 350).

Az elbeszélésben a nyelvjárási jelenségek a nyelvhasználat különböző szintjein jelennek meg. Lehetnek *hangtani*, *alaktani*, *szótani* és *mondattani* sajátosságok. A *hangtani sajátosságok* közül az elbeszélésben az e vidékre jellemző pótlónyúlás dominál az (l kiesése utáni helyzetben): Az öreg parasztpár beszédében ezek a hangalaki változatok szerepelnek: *vót* (5), *vóna* (5), *vón*, *dóga* (3), *dógába*, *dógozna*, *agyondógozza*, *kót=*, *költ'* (2), *forintnyócvan*, *utolsó*. Ezzel ellentétben az író mindig a köznyelvi változattal él: *boldogság* (2), *volna*, *dolgon*, *gondolt*, *volt* (6), *boldogan* (2), *csókoltat*.

Az adott nyelvjáráshoz a hangsúlyos *ó*, *ő* > *ú*, *ű* -ként realizálódik. A két idős ember a harmadik személyű személyes névmásokat *ű*, *űk* és a harmadik személyű birtokos névmást az *ű* ura ejti így. Az író a névmást *ő*, *ők* alakban használja (6).

A Tiszahátra jellemző diftongusokat *ou*, *öü*, *éi*, *ie* az író nem alkalmazza, sőt csak az utolsó kettő létét ismeri el. (vö. Dénes Nyr. 73. 290).

Szintén nem jelzi Móricz az *l*, *r*, *j* szótagzáró hangok előtti magánhangzónyúlást, – ezt nyomdatechnikai okokból nem tünteti föl.

A mássalhangzó-jelenségek közül igen erős a *j* -zés. Kerek Péter beszédében mindig a *ly* -s forma: *lyányom*, *lyányod* szerepel; Márta és az író nyelvhasználatában ez ingadozik: *l* ~ *ly*: *lányuk*, *lányától* ~ *lyányuk*, *lyányának*.

Bizonyos szavakban az *l* megnyúlása északkeleten is általános. Az elbeszélésben mindössze egyszer, Márta beszédében, – *tellik* – fordul elő.

A betűnépiesség, azaz a köznyelvi ejtismódot tükröző íráskép (vö. Sebestyén MNYJ. VIII. 26), is előfordul a paraszti hősök megszólalásakor: *aszontam*, *montam*, *tennapelőtt*, *eccer* (3), *mencs*, *beleszójjak*, *asse*, *örüjjön*. Az író a betűképpel akarja a nyelvjárás illúzióját kelteni.

Néhány esetben szabályhoz nem köthető módon eltűnik a konszonáns: *sose* (2), *asse*, *má* (9), ez kétszer *mán* alakváltozatban is előfordul.

A Tiszacsegeréről adatolt zártabb ejtésre is találunk hiteles példát: *ahun* (2) = ,ahol' (vö. ÚjMTSZ), továbbá: az *oszt* (8), *osztán* = ,azután' az öreg Kerekék beszédében.

Szintén az ő megszólalásukat színesíti az illabiális magánhangzó: a *firidnének* = ,fürödnének' megjelenése.

„A mássalhangzó utáni -t sok, gyakran használt szóban a nyelvterület nagy részén lekopott...” (Kálmán 1989. 47). Erre példa a négyszer előforduló *mer* változat = ,mert'.

Az ez, az mutató névmás is rövidebb mássalhangzó nélküli alakjában fordul elő az idős asszony megszólalásában: *Nem a neki dukál*, *mer a neki muszáj*, *kell is a*.

Ha két magánhangzó kerül egymás mellé a beszédben, rendszerint a hiátus megszüntetésére egy *j* hangot iktatunk be. Ilyen hiátustöltős forma bukkan fel az asszony beszédében:

minisztérijomba = ,minisztériumba', egyszer pedig az írói közlésben: almárijomba = ,almáriumba'. Ezekkel kapcsolatban még észrevehető az is, hogy a felső nyelvválású *u* hang helyett középső nyelvválású, tehát nyíltabb *o* hang realizálódik.

A magánhangzó-kiesésre is találunk egy példát Márta néni beszédében: *ebb' a sárba*.

Az alaktani sajátosságok közül a határozóragok, „a *-ban*, *-ben* rag hangalakja szinte az egész nyelvterületen egybeesik a *-ba*, *-be* ragéval” (Kálmán im. 51). A paraszti szereplőknél csak ezek a határozóragos alakok szerepelnek: *tafotába jár; bent van a minisztérijomba; ebb' a sárba; abba vót; mibe jár; semmi sincs a kertbe, se a kamrába; ott a szomszédságba; pulyakorába; itt a házamba*; az írói közlésben pedig két eset kivételével: *almárijomba, konyhába* a köznyelvi változatok használatosak.

A honnan? kérdésre felelő határozóragok általában *-bül ~ -bül; -rül ~ rül; -tül ~ -tül* alakban jelennek meg az adott nyelvjárásban (vö. Kálmán im. 85). Imre Samu tipikus realizációként a *-bul ~ -bül* változatot is megemlíti (Imre 1971. 362). A móríci szereplők ezt alkalmazzák: *abbul, ugyabbul, szájából, pénzrül, azótátul, öregtül*; az írói közlésben pedig csak köznyelvi alakváltozatok fordulnak elő: *akikről, lányától, hazulról, bőréből, mezőről*.

Az adott nyelvjárásterületen a *-hoz, -hez, -höz* rag tipikus realizációja a *ho, -he, -hö* (vö. Imre im. 363). A szereplők beszédében is ez figyelhető meg: *ahho, férjhe, férhe*. Az *-ért* rag *-ér* változata „valójában nem jellemző a nyelvjárára, helyette a *mijjér* használatos” (Sebestyén im. 30.), mégis a szereplők szóhasználatában ezt alkalmazza az író: *azér, lakásér* (2), *kosztér*.

„A *-val, -vel* az északi széleken nem hasonul” (Kálmán im. 85). Ezt mindössze kétszer alkalmazza a móríci hangjelölés: *szekervel, ökörvél*.

Az *aki* az irodalmi nyelvhasználat szerint személyt helyettesít. Jelentéstani szempontból figyelemre méltó, hogy az idős parasztasszony dologra utal vele: *Má mind letisztázták az adósságot, akit az ura legénykorában felgyűtött, most má maguknak takarítanak*.

Mindezekben a jellegzetességeken kívül a *tájszavak* nagymértékben hozzájárulnak a falusi világ életének, szokásainak ábrázolásához. A mai magyar nyelvjárástudomány tájszónak tekinti a köznyelvi szók sajátos hangtani eltérésekkel ejtett vagy eltérő jelentésben használt helyi változatait is, akárcsak a népi mesterségek szakkifejezéseit, beleértve a földművelést is (vö. B. Lőrinczy 1951. 156-164). Megítélésem szerint tájnyelvi értékűek a következő szavak: *ahun* (2); *azótátul, dóga* (4); *dógozna* (2); *elszitta; felgyűtött; firidnének; feltángál* =, táplál, nevel'; *forintnyócvan; ippen; kén, kéne* =, kellene' (3); *köt* =, költ' (2); *letisztázta* =, adósságot kifizet'; *má* (9); *mán* (2); *mer* =, mert' (4); *oszt, osztán* =, azután' (9); *tartáspízt; tisztál* =, mos valakire'; *ű* = ő (3); *vót, vón, vóna* (11).

A tájszavak mellett a *népies szavak* használatára is akad példa mind a szereplők beszédében, mind az írói közlésben: *almárijom* =, fiókos, polcos szekrény'; *cafra* =, szajha'; *cudar* =, galád, hitvány'; *cseléd* =, valaki háza népének tagja'; *csupor* =, bögre'; *csurgó* =, az ereszalja széle, ahova a víz lecsurog'; *kend* =, maga'; *lóca* =, támla nélküli egyszerű pad'; *pulya* =, gyermek'.

S végül néhány *mondattani jellegzetességet* említenék. „A népi elbeszélő stílus sajátos jegyeinek érezzük az indulatszós vagy érzelmi töltésű határozószós mondatindítást: ezek lezárják az előzményt, bevezetik az új eseményt, és főleg értelmi, érzelmi kapcsolatot teremtenek egyrészt a cselekmény nagyobb egységei, másrészt pedig a beszélő és a hallgató között. pl: *oszt, osztán, hát, no, ó, hej stb.*” (Sebestyén im. 34).

Néhány mondattani példa az elbeszélésből:

„*Jajaj*, ilyen az anya dóga!” (344.)

„*Jaj* bizony, hála légyen az Istennek, most má jól vannak a lelkemék.” (345.)

„*Oszt* ha eccer kiszabadulnak az apjuk keze alól, mán mintha sose látták vóna. *Má* a maga gazdjája mind.” (345.)

„*Most* oszt má fel is fordulhatok.” (345.)

„*Ó* mán na.” (345.)

„*Hátha* úgy jön haza! Pulyával. *Oszt* azt is tartani kén.” (345.)

„Oszti falura kell menni szegénykének.” (345.)

„Hát haza jöjjön a lánya, vagy se?” (347.)

Az indulatszós formáknak hangulati értékük van, a szereplők lelkiállapotát tükrözik.

Móricz írói tudatosságának, „nyelvi hűségének” újabb bizonyítéka a felsőtiszaí emberek vonatott, nagy szüneteket tartó beszédének érzékeltetése: „Felneveljük őket. Fel. Ötöt, hatot. Megesznek. Oszti ha eccer kiszabadulnak az apjuk keze alól, mán mintha sose látták vóna.” (645.) „Nem az a fő, hogy alakjainak beszéde apró mondatokra tagolódik. Hanem az itt a jellemző, hogy a nagyrészt rövid mondatokban s ezeken belül a szólamokban úgy helyezkednek el a szavak, hogy ezen elhelyezkedés segítségével az írott szövegből valami sajátos ritmus hallatszik ki, s ezzel függ aztán össze szorosan a kapcsolatos mondatoknak tagolódása.” (Dénes Nyr. 40. 254).

A nyelvjárási és népies elemek alkalmazását a falusi világ és az idős parasztemberek bemutatása indokolta. A szereplők megszólaltatásával az író hűen érzékeltette a társadalmi hovatartozásukat, ebből adódó érzelmi reakcióikat, véleménynyilvánításukat.

IRODALOM

Ady Endre: Móricz Zsigmond és egy kötet elbeszélés, Nyugat, II. k., 1909.

Barta Lajos: Móricz Zsigmond könyve, Felsőmagyarország, 1909. VIII. 19.

Dénes Szilárd: Móricz Zsigmond nyelvjárástanulmánya, Magyar Nyelvőr, 73. évf., 1949.

Dénes Szilárd: Móricz Zsigmond stílusa, Magyar Nyelvőr, 40. évf., 1911.

Herczeg Gyula: Móricz Zsigmond stílusa, in: Stilisztikai tanulmányok, Gondolat, Bp., 1961.

Imre Samu: A mai magyar nyelvjárások rendszere, Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.

Kálmán Béla: Nyelvjárásaink, Tankönyvkiadó, Bp., 1989.

B. Lőrinczy Éva: Magyar nyelvjárások I. Tankönyvkiadó, Bp., 1951.

Lukács György: Móricz Zsigmond novellás könyve, Huszadik század, XX. k., 1909.

Móricz Zsigmond: Elbeszélések, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1953.

Sebestyén Árpád: A tájnyelv mint stílus eszköz Móricz Zsigmond műveiben, Magyar Nyelvjárások, VIII. k., Debrecen, 1972.

MEZEI ANNA

Áprily Lajos Általános Iskola

Visegrád

Iskolai ünnepi műsor október 23-ra

Bizonyára minden általános iskolában tanító kollégának gondot jelent, hogyan ünnepeljék meg az 1956-os forradalom és szabadságharc ünnepnapját. Gondot jelent azért, mert a gyerekeknek nincs kellő ismeretanyaguk a történeletről, s ennek az ünnepnek nincsenek még hagyományai. Valószínű, hogy vannak sikeres próbálkozások: ünnepi műsor, vagy más módon történő megemlékezés. Ezért jó lenne, ha ezeket közreadnák a pedagógiai szaklapok. Én pl. örömmel fedeztem fel a Módszertani Közleményekben a „Káin és Ábel” c. műsor forgatókönyvet, és be is mutattuk nemcsak október 23-án, hanem a Halottak Napján is a templomban.

Most én is abban a reményben adom közre szerkesztett műsoromat, hogy talán segíthet az általános iskolai ünnepek megrendezésében. A műsor elsősorban '56 fiataljainak, a „suhancoknak” állít emléket. A patetikusabb hangvételű verseket a gyermekdalok ellenpontoszzák, s ezzel egyúttal arra is mód nyílik, hogy a kisebbeket is be lehet vonni a műsorba.